

Onko lakisääteinen vanhuudenturvamme vakuutus?

TIMO KARJALAINEN

Sosiaaliturvan tarkoituksena ovat yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen taloudellisen ja muun toimintakyvyn ylläpitäminen ja edistäminen sosiaaliturvan vaikutusalalla. Puhutaan tarpeesta selvittää ja yksinkertaistaa sosiaaliturvaviidakkoa. Käytännössä kehitys on päinvastaista. (Øverbye 1998.) Näin sosiaaliturvaa alallaan yhteen nivovat ydinasiat eli sosiaaliturvan kokonaiskäsite hämärtyvät. Kokonaiskäsitteen tarve korostuu esim. Ruotsin vanhuuseläkejärjestelmän uudistuksessa, jota on toteutettu asteittain vuodesta 1999 lähtien. Ruotsin uutta järjestelmää ei voi enää selvästi kuvata ja ymmärtää perinteisten sosiaalivakuutuksen käsitteiden avulla. Järjestelmää ei mm. voi määritellä joko etuusperusteiseksi tai maksuperusteiseksi. Kuvaukseen tarvitaan uutta käsitteistöä (Scherman 1999). Ehkä Ruotsin uudistus ennakoii lakisääteistä vanhuudenturvaa koskevan uuden teoreettisen kokonaiskäsitteen syntyä, mikä varmaankin heijastuu myös muuhun sosiaaliturvaan (ks. myös Esping-Andersen 2002; Myles 2002).

On hyödyllistä olettaa, että perustana sosiaaliturvajärjestelmien monimutkaiselle verkostolle, jollainen on mm. Suomen lakisääteinen vanhuudenturva, on jokin kokonaisuutta yhdistävä perusidea tai joukko perusideoita tai periaatteita, joista kokonaiskäsite muodostuu. Perusidea voi olla esim. kansalaisuuteen nojautuva vakuutus, jonka operationaalinen vastine on kansallinen sosiaaliturvajärjestelmä erilaisine osajärjestelmineen erilaisten sosiaalisten riskien varalle. Kansalaisuuteen tai kansallisuuteen nojautuva kokonaiskäsite yhdistää myös lakisääteisen vanhuudenturvamme elementit kokonaisuudeksi, ikään kuin kansallisuusmaisuudeksi. Toisaalta kokonaiskäsitteen tulisi sallia kansalliseen ”sosiaaliturvaperheeseen” luettavien osajärjestelmien eli ”perheenjäsenten”

hyödyllinen työnjako. Tällöin kukin osajärjestelmä keskittyy oman alansa piirissä olevan riskin hallintaan niin, että kokonaisuus on osiensa hyödyllinen summa kansallisvaltiooon kuuluvien yksilöiden näkökulmasta. Näkökulmani on siis sukua Ruotsissa 1960- ja 1970-luvulla vallalla olleelle näkemykselle ”kansankodista”.

Hahmottelen artikkelissani kokonaiskäsitteeseen kuuluvia yhdistäviä ja erottavia elementtejä. Nojaudun väljästi malliteoriaan (ks. esim. Niiniluoto 2002, 51–78). Malliteorian tietoteoreettiseen viitekehyksen avulla yritän ymmärtää ja hahmottaa yleisellä tasolla tarkastelemaani ilmiötä eli lakisääteistä vanhuudenturvaa (kokonaiskäsitettä) ja sen osajärjestelmiä (osailmiöitä). Käytännössä yleinen tarkasteluni siis paikallistuu kansallisuusaatteeseen ja tässä tapauksessa suomalaisuuteen, koska todellisuudessa sosiaaliturvajärjestelmät ovat Suomessa ja muissa maissa varsin selvästi kansallisuusaatteen ilmentymiä. (Ks. esim. Pentikäinen 1997; Esping-Andersen 2002; Myles 2002).¹ Sosiaali- ja terveystalvolumme ovat pitkälti myös kunta-aatteen ilmentymiä, mitä en tässä tarkastele.

Päähuomioni on sosiaaliturvajärjestelmien *luonteenpiirteissä*. Luonteenpiirteitä – tai ainakin niiden arvioinnin eli mittauksen menetelmiä – voi pitää yleisestä malliteoriasta juonnettavina asioina. Ihmisten arvostusta ansaitsevalla järjestelmällä, kuten ihmiselläkin, on luotettavuuden ja turvallisuuden tunnusmerkkeinä pidettäviä luonteenpiirteitä, kuten avoimuus, rehellisyys sekä totuudessa pysyminen tai ainakin mahdollisimman

¹ Artikkelini on jatkoa artikkelilleni suomalaisten vanhuudenturvajärjestelmien sisäisistä suhteista (Karjalainen 2003a) sekä artikkelini kommentille (Sandelin 2003) ja vastineelleni (Karjalainen 2003b).

suureen totuudenkaltaisuuteen pyrkiminen.

Tällöin on erotettava kaksi totuutta. Tärkein on a-totuus. Se on realismin ja korrespondenssisteorian mukainen, ihmisten vaikutusvallan ulottumattomissa oleva. Sitä täydentää relativistinen ja koherenssiteoreettinen, ihmisten vaikutusvallan piirissä oleva ihmisten sopima b-totuus. (Vrt. esim. Popper 1995 & 2000; Niiniluoto 2002 & 2003.) Järjestelmän todellisimpien eli *realististen* luonteenpiirteiden hahmottamiseksi tarvitaan käsitys tai ainakin tietoinen pyrkimys selvittää tai selventää a-totuuksiin rinnastettavia välttämättömiä totuuksia, joista tärkeimpiä ovat ehdottoman välttämättömät eli absoluuttiset totuudet.² (Ks. tietoteoreettinen absolutismin määritelmä esim. Niiniluoto 2003, 254.) Vain välttämättömät a-totuudet mahdollistavat asian(tilan) *osittain* totuudenmukaisen kuvauksen a-totuuksiin sisältyvien kuvaus-elementtien osalta. Asian(tilan) kokonaiskuva jää tilannesidonnaisten koherenssiteoreettisten b-totuuksiin nojautuvien kuvauselementtien takia väistämättä vain totuudenkaltaiseksi, kuten mm. K. R. Popper ja Ilkka Niiniluoto toteavat. Kuvauksissa a-totuuksien alan lisääminen on pyrkimystä kohti suurempaa totuudenkaltaisuutta, jonka toteutumisesta luonnontieteiden saavutukset ovat kiistattomia osoituksia.

Operationaaliseksi lähtökohdaksi olen valinnut kansallisen intressin – lähinnä implisiittisen taustanäkemyksen – lisäksi Euroopassa vallitsevan sosiaalipoliittisen ajattelutavan eli *vakuutusnäemyksen*. Vakuutusperusteinen sosiaaliturva näyttää olevan Euroopassa rahoituskriisissä. Siihen liittyy vakuutusjärjestelmän teoreettinen uskottavuuskriisi. Vakuutusnäkemys on vaikeuksissa. (Ks. esim. Helne 2002 & 2001.) Tarve muuttaa erityisesti lakisääteisen vanhuudenturvan rakenteita on ajankohtainen monissa Euroopan maissa. Oltiin kuitenkin naiivia uskoa, että vakuutusnäemyksen ikään kuin kilpailijat sosiaaliturvassa eli veronäkemys ja verorahoitus olisivat ”luonnostaan” tai jonkin selittämättömän ihmeen tai paradoksin takia parempi vanhuudenturvan rahoitusmalli. Houkutus tällaiseen ajatusharhaan on suu-

²Termi ”välttämättömät totuudet” on siis toinen nimi a-totuuksille. Nämä totuudet ovat niin kuin ovat välttämättömästi eli ihmisten toimista riippumatta. Tarkoitan siis välttämättömillä totuuksilla jokseenkin samaa asiaa kuin Popper (1995 & 2000) termillä *maailma 1* ja Niiniluoto (2002 & 2003) termillä ”ontologiseen tai epistemologiseen realismiin nojautuvat korrespondenssiteoreettiset totuudet”.

ri mm. sen takia, että esim. sosiaali- ja terveystalveluissa verorahoituksen on havaittu olevan yleensä vakuutus pohjaista rahoitusmallia halvempi julkiselle vallalle. Jos *julkisen* sosiaaliturvajärjestelmän halpuus olisi riittävä kriteeri hyvälle sosiaaliturvalle, olisi rationaalista pyöräyttää suomalainen vanhuudenturva ja muu sosiaaliturva noin 50 vuotta taaksepäin lähes lähtöruutuunsa. Tällöin tavallisen suomalaisen vanhuudenturva oli yksilön omavastuun lisäksi pääosin omaisten keskinäisen vastuun varassa. Lakisääteinen turva oli julkiselle vallalle hyvin halpaa ns. residuaalista turvaa, lähellä köyhäinhoitoa. Olennaisia eivät ole lakisääteisen vanhuudenturvan kustannukset julkiselle vallalle, vaan *ylipäättään* turvan kustannukset sekä se, miten kustannusvastuut jaetaan, jotta kustannukset eivät kohtuuttomasti kohdistuisi vähäosaisimpiin. Syytä on kohdistaa huomiota myös turvan tuottoihin sekä niiden kohdistamiseen niin, että vanhuuseläkkeet eivät kohtuuttomasti valu järjestelmän rahoitusalan ulkopuolelle, esim. ulkomaille. Tällöin turvan välilliset positiiviset vaikutukset ovat pois Suomen mahdollisuuksista rahoittaa omaa järjestelmäänsä. (Karjalainen 2003a.)

Tulojen ja varallisuuden uudelleenjako sekä vakuutusperiaate

Sosiaalipoliittiset turvajärjestelmät voidaan jakaa teknisesti tai tietoteoreettisesti kahteen pääryhmään: tuloja ja muuta varallisuutta eli varoja (termi ”varat” viittaa molempiin) näkyvästi uudelleen jakaviin järjestelmiin ja vakuutus pohjaisiin järjestelmiin, joissa varojen jako tapahtuu vakuutetuilta näkymättömästi eli implisiittisesti. Tietoteoreettisesti on selviö pyrkii varojen näkyvään uudelleenjakoon, koska se lisää tietoa, mutta yhteiskuntaeettisesti asia ei ole selviö. (Ks. esim. Myrdal 1984.)

Varojen jaon syy voi olla altruistinen, jolloin hyväosaiset ihmiset siirtävät solidaarisesti varoja huono-osaisemmille, tai syy voi olla itsekäs oman edun tavoittelu, joka voi ilmentyä ei-altruistisesti. Näkyvä ja näkymätön varojen jako voidaan yhdistää vaihtelevasti molempiin jaon pääsyihin.

Varoja voidaan jakaa uudelleen *näkyvästi* altruistisesti tai itsekäästi erilaisten ihmisten tai saman ihmisen eri elämänvaiheiden kesken, esim. yksilön hyväosaisesta elämänvaiheesta A huono-osaiseen vaiheeseen B. Joskus B on ennen A:ta

(varaton lääketieteen opiskelija) ja joskus B on A:n jälkeen, kuten usein lakisäätteisessä vanhuudenturvassamme. Täysin (läpi)näkyvässä vanhuudenturvajärjestelmässä ihmisen aktiivisessa työiässä, usein hyväosaisena A:na säästämä tai sijoittama varallisuus näkyisi hänen eläketilillään rahanpanoksina sekä varoille saatuina tuottoina. Myöhemmässä ”huono-osaisessa” elämänvaiheessaan B eli vanhuudessaan ihminen käyttäisi eläketilivarojaan. Varojen käyttö näkyisi ainakin tälle yksilölle ja tiliä pitävälle turvajärjestelmälle tililtä ulosottoina. Tällaista järjestelmää voi kutsua sosiaalitulimalliksi. Voi arvella, että sosiaalitulimalli painottuisi itsekkääseen oman edun tavoitteluun. Tuskinpa moni hyvällä silmällä katsoisi sitä, että hänen tilillään olevia varoja käytettäisiin muiden hyväksi silloin, kun ihminen keksii vaivatta tilivaroille itselleen tarpeellista käyttöä. Oman edun tavoittelun itsekkäät intressit yhtyvät herkästi turvasta hyötyvillä vanhuudenturvan ”järjestelmäpelein voittajilla”. (Ks. Karjalainen 2003a.) Jos lakisäateisen vanhuudenturvajärjestelmämme rahanpanokset ja -tuotokset (sekä muunmuotoiset panokset ja tuotokset) olisivat yksilötasolla objektiivisesti näkyviä, voi olla, että paljastuisi luonnekuva järjestelmästä, joka ilmentää itsekkyyttä eikä solidaarista altruismia tai yleishyödyllisyyttä. Kysymys vanhuudenturvan panosten ja tuotosten näkyvyydestä tai näkymättömyydestä vie vakuutuskäsitteeseen.

Vakuutusjärjestelmissä ihmiset vakuuttavat itsensä – ja joskus saman yhteisön, kuten perheen, työpaikan, kunnan ja kansakunnan jäsenet toinen toisensa – erilaisten enemmän tai vähemmän sattumanvaraisten sosiaalisten riskien varalle. Tämä tapahtuu usein vakuutetulle näkymättömän riskintasausmekanismin uumenissa. Vakuutuksessa varojen uudelleenjaon vahingon vältäneiltä vahingon kohdanneille ei tarvitse olla näkyvää, koska ”puhtaan vakuutusteorian” mukaan kumpikaan ei ole syytä vahinkoon tai sen välttämiseen. Puhtaan sattuman synnyttämiä voittajia ja häviäjiä ei näin ollen ole syytä (sormella) osoittaa ja syyllistää heitä onnettaren suosioista tai epäsuosioista. Näin on lakisäätteisessä vanhuudenturvassa vain siltä osin, kuin riskintasaus todella nojautuu puhtaaseen sattumaan ja vakuutettu riski on aito vahinko. Järjestelmän pelisäännöt eivät ole sattuman tuotetta eikä vahinkokaan ole ongelmaton käsite. (Karjalainen 2003a.)

E. Øverbyen mielestä vakuutusnäkemys selittää sosiaaliturvan voimakkaan laajentumisen lähes

kaikissa OECD-maissa viime vuosikymmeninä (Øverbye 1998, 239–240, 261–262). Näkymättömän varallisuuden siirron perusteleva vakuutusnäkemys selittää Øverbyen mielestä erityisesti lakisäateisten eli julkisen vallan *pakolla* järjestämien vanhuuseläkkeiden suosion. Yksityiset markkinat eivät ole kyenneet tai halunneet kantaa vanhuuseläkkeiden ja muiden vanhuudenturvan muotojen rahoitusriskejä. *Miksi?* Ovatko syynä riskin ja sen hallintajärjestelmän luonteesta johtuvat piirteet? Mikä julkisessa vallassa on siis laillisen *pakkovallan* monopolin *lisäksi* se ominaisuus, joka tekee siitä markkinoita sekä yksilöiden ja kotitalouksien omaehtoista riskinhallintaa paremman riskin hallitsijan, erityisesti vanhuuden rahoitusriskin kannossa?

Julkisen vallan monopoliasemaa pakkovallan haltijana sinänsä ei voi *demokratiassa* pitää riittävänä perusteena millekään asialle. Pakkovaaltaan on oltava rationaalisesti perusteltu ja empiiristen objektiivisten havaintojen tukema *hyvä* syy. Kansallisessa demokratiassa se voi olla esim. kansalaisten yhteinen eli yleinen etu, esim. sellainen julkishyödyke, jonka jokainen yhteisön jäsen voi terveellä järjellä ymmärtää *sekä* omaksi *että* muiden eli yhteiseksi eduksi. Lakisäateisen vanhuudenturvamme osoittaminen kansallisesti yleistä yhteishyväksi vaatii *rationaalisia* perusteluita *a priori* eli ennen havaintoa tai kokemusta kolmesta syystä. 1) Empiiriisiin objektiivisiin havaintoihin ei voi yksistään luottaa havaintojen suuren teoriapitoisuuden takia (ks. esim. Landtman 1922; Kant 1997; Scruton 1997). 2) Lakisäateisen vanhuudenturvan todennäköinen kehitys on ennakoitava riittävän varmasti oikein jo vuosikymmeniä etukäteen. Kun ongelmat ovat ajankohtaisia, niiden korjaaminen on jo myöhäistä (ks. esim. Scherman 1999). 3) Lisäksi julkista valtaa sitovat samat välttämättömät a-totuudet kuin markkinoita, yksilöitä ja perheitä, esim. järjestelmään uhrattujen panosten ja tuotosten arvon yhtäsuuruuden eli tasapainon ehdoton eli absoluuttinen välttämättömyys. (Ks. esim. Karjalainen 2003a.)

Vakuutusteknisesti riskinhallinnan pääasetelma eli riskintasauksen pääsuunta on lakisäätteisessä vanhuudenturvassa selvä ja hyvin ongelmallinen. Lakisäateinen eläkejärjestelmä palvelee suuririkisten eli hyväonnisten ihmisten etuja; he ovat usein myös hyväosaisia. (Ks. esim. Myles 2002; Martelin 1994; Martikainen & Valkonen 1995.) Vanhuuseläkejärjestelmän suuririkisiä ovat pit-

kään vanhuuseläkkeellä elävät ihmiset ja vähärisiksi lyhyeen elävät (Karjalainen 2003a; Øverbye 1998, 244–254). Suuririskisillä ei ole tietenkään kannustetta välttää pitkän elämän vahinkoa. Suomessa eliniän keskikasvu on viime vuosikymmenien aikana kasautunut kokonaisuudessaan ansiotyöelämän jälkeiseen vapaa-aikaan eli eläkeiikaan (Hytti 1998; Uusitalo 2002).

Koska kyse on osittain lakisääteiseen vanhuudenturvaan ikään kuin luonnostaan (tasauksen käänteinen logiikka normaaliin vahinkovakuutukseen nähden nojautuu a-totuuteen) kuuluvas-ta luonteenpiirteestä, olisi järjetöntä syyllistää pitkään eläviä ihmisiä onnestaan, yhtä järjetöntä kuin olisi uuvuttaa lyhyeen elävät ihmiset lopuliseen uneen jo ansiotyönsä ääressä. Kuitenkin yksityiselle yritykselle riskin rahoitus muodostuisi pulmalliseksi, ehkä mahdottomaksi. Yritykset eivät voi pakottaa huono-onnisia ihmisiä osallistumaan sellaisen järjestelmän rahoitukseen, joka ikään kuin luonnostaan on taipuvainen suosi-maan hyväonnisia ja jossa hyväonniset omalla käyttäytymisellään (terveellisillä elämäntavoillaan ym.) selvästi lisäävät järjestelmän kustannuksia. Jos yksityiset vakuutusyritykset rahoittaisivat lakisääteisen vanhuudenturvamme, turvajärjestelmämme joko olisi konkurssissa tai olisi joutunut porrastamaan vakuutusmaksut nykyistä paljon yksilöllisemmin kunkin yksilön odotettavissa olevan eliniän mukaan. Vain julkisella vallalla on vakuutusmaksujen perinnän pakollisuuteen nojautuva mahdollisuus välttää vakuutusehtojen yksilöllistämistä ja toimeenpanna näin laaja varojen uudelleenjako. *Avoimessa demokratiassa* julkisen vallan täytyy kuitenkin objektiivisella tiedolla osoittaa, että sen harjoittama varojen tasaus vakuutettujen kesken on reilua ja kaikille vakuuteuille eli demokraattisen yhteisön jäsenille hyödyllistä. Asiaan liittyy monia tietoteoreettisia mit-tausongelmia ja tietenkin poliittisia ristiriitoja, jotka tulisi pitää erillään.

Ristiriita seniorien paikasta yhteiskunnassa – ansiotyössä tai eläkkeellä – näyttää johtavan lakisääteisen vanhuudenturvan rahoitusvaikeuksiin sekä teoreettisiin ja ideologisiin ongelmiin Suomessa ja muualla Euroopassa (ks. esim. Helne 2001; Scherman 1999; Esping-Andersen 2002; Myles 2002). Mittausasetelman tietoteoreettiselle selventämiselle on siis sosiaalinen tilaus. Ristiriitojen demokraattiseksi ja avoimeksi ratkaisemiseksi tarvitsemme teorian kehittelyä, jossa on keskeisellä sijalla tarpeellisten välttämättömien a-to-

tuuksien ”paikallistaminen”, jotta näkisimme ainakin nämä a-tosiasiat objektiivisesti oikein ilman epäilystäkään siitä, että jokin inhimillinen toimija eli ihminen, ihmisjoukko tai instituutio taivuttaisi tai manipuloisi meitä näkemään asiat mieleisellään tavalla väärin joko relevantteja a-totuuksia taittaen tai niitä kätkien (ks. taittamisesta esim. Niiniluoto 2003, 93, ja tosiasioiden kätkemisestä esim. Heidegger 2000, 51). Tätä teoriaa pohjustan seuraavassa.

Tosiasiat, tieto ja tulevaisuus

Vakuutusajattelun avainkäsitteitä ovat riski, vahinko ja vakuutus sekä riskintasauksessa tapahtuva varojen uudelleenjakoa koskevan tiedon epätäydellisyys, epätarkkuus, epävarmuus sekä edellä kuvattu jaon näkyvyys ja näkymättömyys. Käsitelmääritellyt ja niihin nojautuvat objektiiviset mittaukset kannattaa vakuutuksessakin perustaa sellaisiin vankkoihin eli *vakaisiin* määrittely- ja mittausperustoihin, joihin ihmiset eivät voi vaikuttaa. Tämä on kaiken objektiivisen tositetiedon tai ainakin mahdollisimman totuudenkaltaisen tiedon – eli korrespondenssiteoriaan nojautuvan realismin – yhteinen ominaisuus tieteenalasta riippumatta, alussa mainitsemani kokonaiskäsitteen ydin. (Ks. esim. Einstein 1996; Popper 1995; Niiniluoto 2002; Friedman 1984; Stiglitz 2000; Ylä-Liedenpohja 1995; Pentikäinen & Rantala 1995; Karjalainen 2003a.) Sosiaalisen ajan yksisuuntaisen ja tasaisen kulun ehdoton välttämättömyys ja manipuloimattomuus sosiaalisissa ilmiöissä on hyvä – ehkä paras – perusta käsitelmäärittelylle ja objektiiviselle mittaukselle muiden välttämättömien totuuksien lisäksi (ks. esim. Karjalainen 2003a). Aika jakaa sosiaaliset totuudet kahteen selvästi toisistaan erottuvaan ryhmään eli jo tapahtuneisiin aktualisoituneisiin tosiasioihin sekä tulevaisuudessa mahdollisesti tai todennäköisesti tapahtuviin tosiasioihin.

Kolme sosiaalista asiaa on hyödyllistä erottaa toisistaan. 1) Sosiaalisen tiedon epätäydellisyydestä johtuva *epätarkkuus* koskee menneen ja tulevan tiedon alaa. Tiedon alan validiteetti (epä)tarkkuus koskee kuvauksen osumatarkkuutta kohteeseensa. Tiedon luotettavuus eli reliabiliteetti (epä)tarkkuus koskee kohteen kuvauksen samanlaisuutta ja yksityiskohtaisuutta eri (mittaus)tilanteissa.³ 2) Ihmiselämän riskinalaisuudesta johtuu *tulevaisuuden epävarmuus*. 3) Eh-

dottoman välttämättömät, täysin yleispätevät eli *universaalit totuudet* yhdistävät ikään kuin ”silta-na” jo tapahtuneisiin asioihin liittyvää epätarkkuutta ja vielä tapahtumattomiin – tai kokonaan tapahtumatta jääviin – asioihin liittyvää epävarmuutta ja epätarkkuutta. Epätarkkuus ja epävarmuus siis rajoittavat, ikään kuin ”varjostavat” objektiivisia mahdollisuuksiamme tietää sosiaalisia tosiasioita menneisyydestä ja tulevaisuudesta. Yksistään niiden eli pelkkien objektiivisten tosiasioiden varassa elävä positivistisi (ks. esim. Niiniluoto 2002, 51–78) tai ahdasmielinen looginen empiristi, joka tunnustaa tosiasioiksi vain havaitut tosiasiasiat, joutuu tasapainoilemaan hyvin ka-peassa, normaalielämälle mahdottomassa maailmankuvassa kuin nuorallatanssija. Tällöin on suuri kiusaus uskoa, että sosiaalinen todellisuus olisi kaikkienensa a) vahvasti olettamusten ja luulojen varassa ja b) ettei olisi ohuttakaan ”punaista lankaa”, joka yhdistäisi asioita universaaleina totuuksina. Universaalit totuudet kuitenkin mahdollistavat realismiin ja korrespondenssiteoriaan nojautuvina tietoina (ks. esim. Niiniluoto 2002) osittaisen totuuden selvittämisen tai ainakin selvittämisen, eräänlaisen raon varmaan ja vankkumattomaan totuuteen (Karjalainen 2003a). Raon ansiosta emme ajaudu relativistiseen uskoon, että kaikki totuudet ovat omista näkökulmistaan yhtä tosia. Tämän harhaopin muotoili tieteenfilosofian kauhukakara Paul Feyerabend dadaismin hengessä tunnuslauseeksi ”Kaikki käy” (Anything goes). (Ks. relativismin ongelmista esim. Niiniluoto 2003, 251–278.)

Riskikäsite on hyödyllistä liittää ontologiseen tosiasiaan eli tietoon siitä, mitä *todella* korrespondenssiteoreettisessa mielessä tapahtuu tai tapahtui. Ontologinen tosiasia on esim. tieto ihmisen hengessä olostä (1) tai kuolemasta (0). (”To be or not to be.” Kolmatta vaihtoehtoa ei ole.)

Ontologinen (olemassaolon) riski on esim. se, että tietystä 55-vuotiaiden ihmisten joukosta kuolee laskettavissa olevalla todennäköisyydellä tietty määrä jonain vuonna, vaikka emme varmasti tiedäkään, ketkä kuolevat.⁴ Sen sijaan tiedon epä-

³Mittaustilanne on usein eri asia kuin asiointila yleensä. Esim. ihmisen työ- ja muu toimintakyky (esim. julkisessa vanhustenhuollossa arkielämän toimintakyky) saattaa vaihdella päivittäin. Validiteetiltaan ja reliabiliteetiltään puutteellinen mittaus kuvaa kykyä epäedustavasti vain jonkin päivän tilanteena. Oikea mittaus on arvio yksilön tilasta pitemmällä aikavälillä, esim. kuukausien tai vuoden aikavälillä.

tarkkuus eli epätäydellisyys on kätevä liittää epistemologisen tason tietoon eli tietoon siitä, mitä ja miten tiedämme, että jotain tapahtuu tai tapahtui. Esim. Maunulasta löytyi vuosia sitten asunostaan muumioitunut mies, joka oli ollut ontologisesti kuolleena noin kuusi vuotta. Virallisissa eli objektiivisissa epistemologisen tason tietojärjestelmissä mies ”eli” mainitut kuusi vuotta ja sai esim. postia ja asumistukea.

Tulevaisuus eroaa menneisyydestä monissa tärkeissä suhteissa ontologisesti ja epistemologisesti. Nykyisyydestä en tässä välitä, koska nykyisyys voidaan redusoida äärettömän lyhyeksi hetkeksi ”liikkuvaan aikakohtaan”, jossa tulevaisuus muuttuu menneisyydeksi. (Ks. esim. Turezky 1998.)

Koko sosiaalinen tulevaisuus on epävarma eli riskinalainen ontologisella ja epätarkka epistemologisella tasolla, ikään kuin kaksinkertaisesti epätäydellistä. Tulevaisuus ei ole kuitenkaan mielivaltainen tai täysin sattumanvarainen, vaan suuresti todennäköisyysfunktioiden määräämää. Tulevaisuuden tapahtumien todennäköisyyden aste eli todennäköisyysfunktion muoto vaihtelee tosiasiaista riippuen. Näin tulevaisuus on osittain ennalta determinoitu. Erityisesti näin on lakisääteisessä vanhuudenturvassa, jossa lakisääteisen eläkejärjestelmämme jo tehdyt eläkelupaukset sitovat tulevaisuuden varoja käytännössä vuosikymmeniksi eteenpäin.

Menneisyyden sosiaaliset tapahtumat eivät ole (enää) ontologisia tosiasioina epävarmoja eli riskinalaisia. Ne ovat ehdottoman välttämättömästi⁵ sitä, mitä ovat, koska emme voi kääntää ajan suuntaa, esim. palata muuttamaan tehtyä tekoa tai sanottuja sanoja. Näitä ontologisia tosiasioita emme voi manipuloida, mutta voimme epistemologisella tasolla manipuloida historian kuvaa paljonkin poimimalla sopivia tieto-otoksia menneisyydestä. Siis, vaikka menneisyys on ontologisessa mielessä täysin varmojen tosiasioiden täyttämä, epistemologisessa mielessä kuva menneisyy-

⁴Jos olisi mielivaltaisesti aikaa ja tutkija- ja mittausresursseja, voisimme määritellä varsin tarkasti ihmisten perimän, elintapojen, ulkoisten ominaisuuksien sekä jo saatujen tai hankittujen sairauksien mukaan ihmiset kuolintodennäköisyyden mukaan osajoukkoihin A ... N. A-ryhmän jäsenen todennäköisyys kuolla olisi ilmeisesti moninkertainen verrattuna N-ryhmän jäsenen todennäköisyyteen kuolla.

⁵Olen taipuvainen tässä käyttämään ilmaisua absoluuttisen välttämättömästi, koska vain valon nopeutta lähenevissä liikkeissä voisimme suhteellisuusteorian mukaan murtaa ajan kulun yksisuuntaisuuden.

destä on ehdottoman välttämättömästi epätäydellistä eli epätarkkaa. Käsittämättömän suuri osa jo tapahtuneista ontologisista sosiaalisista tosiasioista ikään kuin ”vaivhkaa vilahtaa” tietoisuutemme ohi. Emme havaitse niitä epistemologisella tasolla tai emme aikanaan kykene abstrahoidaan niitä mielekkääksi tiedoksi (data -> informaatio -> knowledge -> wisdom), jolloin ne siirtyvät peruuttamattomasti ja lopullisesti historian salaamaan täydelliseen tietämättömyyteen. (Ks. tiedon suunnasta myös Tuomi 2000.) Nykyhetken ”aikarintama pyyhkäisee” aktualisoituneiden sosiaalisten tapahtumien käsittämättömän suuren perusjoukon ”yli”. Hyvin pieni otososa, jonka tulisi olla sitäkin relevantimpi ja hyödyllisempi sosiaalisen todellisuuden osa, sosiaalisista tapahtumista tallentuu eli rekisteröityy myöhemmin käytettäväksi subjektiivisiin (ihmisten) ja objektiivisiin (instituutioiden) muisteihin ja kokemuspiireihin eli tapahtumien eli totuuksien rekisteröintijärjestelmiin. Otososaa voi pitää yhteisenä eli intersubjektiivisena objektiivisena totuutena eli sosiaalisena tietoisuutena. Tällaisia ovat esim. lakisääteisen vanhuudenturvamme objektiiviset seurantatietojärjestelmät, tukijärjestelmien ”muistit”, jotka muodostavat yhdessä tukijärjestelmän pelisäännösten kanssa tietojärjestelmän kognitiivisen kokonaisuuden.

Kannattaa kerrata: Se, mitä subjektiivisesti ja intersubjektiivisen objektiivisesti havaitsemme ja rekisteröimme muistiin, on välttämättömästi vain tosittodellisuuden *kapea abstrahoitu otos*. Validiteetiltaan ja reliabiliteetiltaan paras mahdollinenkin otos sosiaalisesta todellisuudesta on välttämättömästi epistemologisella tasolla näkyvä ”luurangon hahmo” ontologisesta ”lihaisasta ja verevästä” tosittodellisuudesta. Sosiaalinen todellisuus on siis fundamentaalisesti epämääräinen (Leibnizin näkemys) ja tämän takia suurelta osin objektiivisesti näkymätön. Otosteorian ja hahmoteorian merkitystä sosiaalisen todellisuuden oikeassa eli tarkassa (validi ja reliaabeli) tai väärässä eli epätarkassa (epävalidi ja epäreliaabeli) hahmottamisessa tuskin voi yliarvioida lakisääteisessä vanhuudenturvassakaan.

Tiedon epätarkkuus on siis *fundamentaalin välttämättömyys* kaikessa sosiaalisessa kahdessa suhteessa. Yhtäältä epätarkkuus koskee tiedon osumatarkkuutta eli oikeellisuutta eli validiteettia eli sitä, miten oikeaan asiaan tai ilmiöön tieto kuvana ”osuu”. Toisaalta epätarkkuus koskee reliabiliteettia eli sitä, miten luotettavasti tieto mittaa

tarkoittamaansa asiaa tai ilmiötä eri tilanteissa ja eri ympäristöissä, esim. eri ajankohtina eri paikoissa. Tarkkoja ovat vain sosiaalisia(kin) ilmiötä kahlitsevat välttämättömät universaalit totuudet.

Tiedon epätarkkuus ja tulevaisuuden epävarmuus eli riskinalaisuus ovat *kaikkien* ihmisten havaintojen sekä ihmisten luomien havainnointia edesauttavien teorioiden tai näkemysten ”perisynti”, josta ”vapautuminen” ei ehkä ole edes periaatteessa mahdollista. Tämä välttämätön tosiasia edellyttää meiltä ihmisiltä havaintojamme ja käsitteidemme muodostusta eli käsityskykyämme ohjaavien idealististen näkemysten ja teorioiden (joskus väärin ennakkoluulojemme) viisasta ymmärrystä ja ”sietämistä”, koska vain ne voivat ohjata meitä havaitsemaan tosiasioita eli muodostamaan objektiivisia ja abstrakteja otoshahmoja sosiaalisesta todellisuudesta. Näkemyksiin ja teorioihin nojautuvat myös monet relevantit ja käytökelpoiset sosiaalista todellisuutta kuvaavat eli hahmottavat eli abstrahoiivat käsitteet. Useimmat ovat kuitenkin yhteisössä koherenssiteoreettisesti sovittuja käsitteitä eli realistisia korrespondenssiteorian mukaisia a-totuuksia heikompia tilannesidonnaisia b-totuuksia.⁶ Tällaisia käsitteitä ovat mm. vakuutus, riski, vahinko jne. Koska olemme suomalaisia, on perusteltua seuraavassa tukeutua sosiaalivakuutuksemme auktoriteetteihin ja määrittellä nämä käsitteet niin, kuin ne on totuttu Suomessa määrittelemään pitäen mielessämme vaaran, että saatamme olla korrespondenssiteoreettisessa mielessä pahastikin väärässä a-totuuksien epäselvyyksien takia.

Riskin käsite

1. Riskillä tarkoitetaan *vahingon vaaraa*, joka voi periaatteessa kohdistua mihin tahansa subjektiin ja objektiin. ”Henkilövahingon vaaraan liittyviä

⁶*Havainnot ovat siis välttämättömästi varsin tai hyvin teoriapitoisia eli jonkin idealistisen näkemyksen tai uskomuksen tai uskomusjoukon ”värittämiä” tai ”taittamia”. Platonin mielestä tieto on hyvin perusteltu tosi uskomus. Kantista tuli idealismin tai rationalismin ja empirismin välinen sillanrakentaja, mutta edellisten merkitys totuuksien luojina ei ole paljoakaan vähentynyt. Sosiaalinen maailma ei todellakaan ole vain sellainen, jollaiselta se objektiivisin ja subjektiivisin havainnoin näyttää, vaan suuresti sellainen, jollaiseksi jokin teoria (uskomus) tai teoriat (uskomusjoukko) sen meille näyttävät.*

riskejä kutsutaan usein varsinkin sosiaalivakuutuksen yhteydessä sosiaalisiksi riskeiksi.” (Pentikäinen & Rantala 1995, 62, 65.)

2. Riskit eritellään staattisiin ja dynaamisiin. ”*Staatitset riskit* ovat suhteellisen muuttumattomia (ja käytännössä yleensä vakuutuskelpoisia) riskejä, kuten tulipalon vaara ja murtovaara. *Dynaamisia* ovat suhdanteiden ja olosuhteiden mukaan herkästi muuttuvat riskit, esim. menekin ja hintojen vaihtelusta aiheutuva tappion vaara sekä inflaatiosta aiheutuvat vaarat.” (Pentikäinen & Rantala 1995, 65, 66.)

3. Riskin käsite jakautuu kahtia. ”Riskin käsitteeseen kuuluu sen toteutumisen sattumanvaraisuus. Se voi koskea itse *vaaratapahtuman toteutumista* tai toteutumatta jäämistä, esim. sitä palaako tietty rakennus vai ei, tai se voi koskea *vahingon määrää*, esim. tuhoutuuko rakennus kokonaan vai osittain. Sattumanvaraisuus koskee yleensä sattuman, esim. kuoleman, työkyvyttömyyden tai autokolarin, ajankohtaa. Poikkeuksena on vanhuusriski, joka vakuutusehdoissa määritellään ajoittuvaksi tietyn iän, esim. 65 vuotta, täyttymiseen. Sattumanvaraisuus koskee tällöin sitä, elääkö kyseinen henkilö sanottuun ikään vai kuoleeko hän jo sitä ennen.” (Pentikäinen & Rantala 1995, 66.)

Teivo Pentikäinen ja Jukka Rantala rajaavat siinä vanhuusriskin ansiotyökyvyttömyyden riskiin, jota lakisääteinen vanhuuseläkemme kompensoi. Verorahoitteista julkista vanhustenhuoltoamme ei kutsuta vakuutusjärjestelmäksi, vaan verorahoitteiseksi ns. tarveharkintaiseksi järjestelmäksi. Kuitenkin myös julkisen vanhustenhuollon kompensoimaa, ihmisen vanhuudesta aiheutuvaa arkielämän toimintakyvyttömyyttä voidaan pitää sosiaalisena riskinä. Riskin vakuutuskelpoisuus on eri asia, kuten lakisääteisen vanhuuseläkkeenkin vakuutuskelpoisuus.

Riski kohdistuu ensisijaisesti tietenkin vanhukseen eli riskinalaiseen yksilöön. Välillisesti eli toissijaisesti riski kohdistuu myös muihin toimijoihin, esim. yksilöstä virallisesti tai epävirallisesti vastuullisiin, kuten puolisoon, muihin omaisiin ja koko yhteisöön, esim. asuinkuntaan ja kansakuntaan. Riski kohdistuu myös niihin alan ammattilaisiin, joiden toimeentulon lähde on vanhusten, vammaisten ja muiden arkielämässään tukea tarvitsevien ihmisten hoito ja hoiva. Nämä ammatillaiset välillisesti mahdollistavat vanhusten lasten ja vammaisten vanhempien, esim. korkeasti koulutettujen naisten ja miesten, mahdollisuuden

osallistua koulutustaan vastaavaan ansiotyöhön. Arkikielessä sanaan riski liitetään herkästi vain negatiivinen lataus, jota kuvaa sana ”vahinko”. Näin on usein myös alan kirjallisuudessa. (Ks. esim. Pentikäinen & Rantala 1995.) Tulevaisuuden epävarmuutta kuvaavalla riskillä on kuitenkin sekä negatiivinen että positiivinen arvonsa. Ei mitään niin pahaa vahinkoa, ettei jotain hyvää, ja ehkä monet eivät koe pitkän iän ”vahinkoan” kovin vastenmielisenä.

Lakisääteisen vanhuudenturvan riskit ovat selvästi dynaamisia riskejä. Riskien dynamiikan epätydellisen tunnistamisen takia lakisääteiset vanhuudenturvajärjestelmät ovat joutuneet kriiseihin monissa maissa. Talouden ja muiden sosiaalisten prosessien dynamiikan ylenkatsominen hyvän sääntelyn luomisessa tai huonon sääntelyn purkamisessa voi olla kohtalokasta, kuten Suomessa havaittiin 1990-luvun alun ennätyksellisessä lamassa.

On tärkeää eritellä riskitapahtuma ontologisesti tapahtumana erilleen tapahtumaan liittyvän vahingon määrästä tai arvosta epistemologisella tasolla. *Kyse on laadullisesti eri asioista*. Sosiaalisissa riskeissä yleensä vain ontologinen tapahtuma on sattuman – tai pikemminkin sattuman sävyttämän todennäköisyysfunktion – määräämä korrespondenssiteoriaan nojautuva tosiasia. Se, mikä on vahingon arvo, esim. rahana, ja mihin vahingon raha-arvoon saakka vakuutus kompensoi riskitapahtumaa, on luonnollisesti ihmisten etukäteen vakuutuksen pelisäännöissä ja yleensä sosiaaliturvajärjestelmän pelisäännöissä sovittavissa oleva koherenssiteoreettinen tosiasia. Sitä ei voi panna sattuman tiliin, vaan viisaan tai ei-viisaan järjestelmän rationaaliseen tehokkuuteen, hyödyllisyyteen sekä reiluuteen nojautuvan harkinnan tai puntaroinnin tiliin, jolloin tarvitaan J. Rawlsin (1988) pohdintatasapainon käsitteen operationalisointia. Tähän asiaan on jouduttu Suomessa ottamaan kantaa esim. silloin, kun on päätetty, mihin *korvausasteeseen asti* lakisääteinen vanhuuseläkejärjestelmä kompensoi ansiotason menetystä vanhuuseläkkeelle siirryttäessä tai päätettäessä julkisessa vanhustenhuollossa asiakasmaksuilla rahoitettavan omavastuun sekä veroilla rahoitettavan yhteisvastuun suhde eri tilanteissa. Todellisuudessa korvausasteen määrittely on monitahoinen asia sekä tietoteoreettisesti että käytännön vakuutusteknisenä tai säätelyteknisenä asiana.

Oikeudenmukaisen korvausasteen määrittelyyn liittyy mittaus- ja mitoitusongelma. Suomen ny-

kyisessä lakisäätöisessä vanhuuseläkejärjestelmässä korvausaste mitataan *staatisesti* vertaamalla vanhuuseläkkeen kuukausittaista suuruutta eläkettä edeltäneiden ansioiden tasoon. Aikoinaan, muistaakseni 1970-luvulla tavoitteeksi asetettiin 60 prosentin eläketaso. Tavoitteen mittaamisessa on suuria käytännön ongelmia yksilön erilaisten työurien, eläkettä edeltävien sosiaaliturvajaksojen sekä eläkkeen myöhemmän kehityksen takia. Staatinen korvaussuhteen mittaaminen on myös tietoteoreettisesti epävalidi. Validimpi mittaaminen on dynaaminen, esim. sellainen, jossa lasketaan yhteen yksilön vanhuuseläkejärjestelmään uhraamien panosten arvot koko työssäoloajalta sekä kaikkien yksilön myöhemmän eläkeuransa aikana järjestelmästä eläkkeinä tai muina etuuksina ulos saamien tai ottamien tuotosten arvo. *Dynaaminen korvausaste* on tuotosten yhteisarvon suhde panosten yhteisarvoon. Dynaamisen korvausasteen mittaaminen on perustellumpi lähestyminen reiluun mitoitusongelman ratkaisuun. Tämä mittaaminen toteaa suurten eläkkeiden ja suuren korvausasteen nauttijoiksi ne eläkejärjestelmän voittajat, joilla tuotosten yhteisarvo ylittää selvästi panosten yhteisarvon esim. epätavallista pitemmän vanhuuseläkkeen nautintajakson takia. Pitkän eläkkeen ja elämän nauttineen kuukausieläke saattaa olla pieni, mutta olisi naurettavasti tosiasioiden vastaista väittää, että hän olisi huonommassa asemassa kuin lyhyen elämän ja lyhyen suuren kuukausieläkkeen nauttanut ikäveljensä tai -sisarensa nurmen alla.

4. *Riskien tulisi olla mitattavissa.* Vakuutustoiminnan kannalta tärkeä on ns. suurten lukujen laki, jonka avulla sattumanvaraisten tapahtumien ilmaantuvuutta voidaan matemaattisesti ennustaa. Pienissä riskiryhmissä yksittäisten havaittujen tapahtumien frekvenssien heilahtelu on suuri, jos esim. tarkastellaan palovahinkoja vain jonkin kunnan alueella. Jos riskiryhmä laajennetaan koskemaan isompia alueita, sattumanvaraisten tapahtumien heilahtelu tasoittuu. (Pentikäinen & Rantala 1995, 66, 67.)

Riskin ja korvausasteen mitattavuuden vaatimus koskee myös muita kuin perinteisessä mielessä vakuutusriskejä, esim. pääosin verorahoitettuja julkisen vanhustenhuollon palveluja. Suurten lukujen lain soveltamisen hyöty myös näiden riskien hallinnassa on periaatteessa selviä esim. järjestelmän kehityksen paremman ennustettavuuden mahdollistamiseksi. Edellytyksenä järjestelmän ennustettavuudelle on tietenkin se, että järjestelmän pelisäännöt ovat kohtuullisen

selvät eivätkä täysin mielivaltaiset. Tuen tarpeen laukaisevan ontologisen riskitapahtuman (esim. julkisessa vanhustenhuollossa hoidon tarpeen synnyn) sekä riskitapahtuman lakkaamisen (esim. yksilön kuoleman) tunnusmerkkien tulee olla kohtuullisen objektiivisesti mitattavissa ja rekisteröitävissä järjestelmään epistemologisella tasolla. Sama koskee yksilön kokeman kokonaisvahingon arvoa sekä järjestelmän kompensoiman vahingon arvoa eli korvausastetta.

Vakuutuksen käsite

Ihmiset ja muutkin sosiaalisen todellisuuden oliot (rakennukset, omaisuus jne.) ovat aina – tosin erimääräisesti – riskinalaisia. Vakuutus on yksi – tosin tärkein – riskin hallinnan muoto. Olen poiminut tämän artikkelin kannalta tärkeimmät Pentikäisen ja Rantalan (1995, 70–80) määrittelemät vakuutuksen 10 tunnusmerkkiä eli luonteenpiirrettä. Kursivoinnit ovat pääosin minun, samoin sulkeissa olevat täsmennykset, tulkinnot ja viittaukset hyvinvoinnin taloustieteen teoreemoihin:

1. Vakuutuksen *idea* perustuu *riskin tasaukseen*. Suuren ryhmän kesken jaettuna riski voi suurten lukujen lain mukaan tasaantua niin, ettei se vaaranna kenenkään riskinkantokykyä.

2. *Vakuutustoiminta*: Tietyn riskin alaiset yksiköt, vakuutuksenottajat, sopivat vahinkojen tasaukseen erikoistuneen laitoksen eli vakuutusenantajan kanssa siitä, että riskin toteutuessa vakuutuksen antaja korvaa siitä aiheutuneen vahingon. Toisaalta vakuutuksenottajat suorittavat korvausensaantioikeuden vastikkeeksi vakuutusmaksun vakuutusenantajalle. (Esim. julkisessa vanhustenhuollossa kuntaa on syytä pitää ”vakuutusyhtiönä”, jonka jälleenvakuutusyhtiö on valtio. Verot ovat vakuutusmaksuja.)

3. Vakuutukseen liittyvä sattumanvaraisuus tarkoittaa, että ei voida ennalta tietää, toteutuuko riski. *Riskin toteutuminen ei saa riippua edunsaajan omasta tahdosta*.

4. Vakuutus voi koskea vain *ennalta sovittua korvausta* mahdollisen taloudellisen vahingon varalta. (Korvauksen ei tarvitse olla 100 %:n korvaus, vaan ”osakasko”. Osakaskon periaate, joskin epäselvä, on Suomen julkisessa vanhustenhuollossa, koska asiakas maksaa palvelujen käytön aikana asiakasmaksuja, jotka täydentävät asiakkaan veroina etukäteen maksamia ”vakuutusmaksuja”. Jossain tilanteessa asiakasmaksu saattaa tosin kat-

taa kaikki palvelukulut, jolloin verosubventio on 0 ja osakaskon idea murtuu. Koska veroista osaa ei ole kuitenkaan ”korvamerkitty” julkiseen vanhustenhuoltoon, veroja ei ole mieltä lukea ennalta maksetuksi julkisen vanhustenhuollon ”vakuutusmaksuksi”. Pikemminkin lakisääteisen vanhuudenturvan kontekstissa verot on katsottava epämääräisiksi kansalaisten, kuntalaisten ja kirkon jäsenten velvollisuuksiksi. Verojen maksuun ei liity yksilötasolla selvää oikeutta mihinkään konkreettiseen vanhuudenturvaan riskin eli vahingon tunnusmerkkien täytyessä. Lakisääteisessä vanhuuseläkejärjestelmässä tilanne on hyvin erilainen.)

5. Terveen vakuutustoiminnan lähtökohta on, että *vakuutusmaksu vastaa riskin suuruutta*. (Suomessa työnantaja maksaa suurituloisesta työntekijästään suuremman vakuutusmaksun kuin pienituloisesta, koska edellisellä vahinko eli kuukausiansiotulojen menetys on suurempi. Nykyään vakuutusmaksusta pienempi osa näkyy myös työntekijän palkkatilityksessä eli ennakonpidätyksessä, jossa maksu riippuu vastaavalla tavalla ansiotasosta. Lakisääteisessä ansioeläkevakuutuksessamme yksilön ansiotyöllään hankkima ansioeläkeoikeus vaikuttaa hänen mahdollisesti myöhemmin nauttimansa *kuukausieläkkeen* suuruuteen. Jos oletamme, että palveluvuosien määrästä ja ns. eläkepalkasta määräytyvä yksilön ansioeläkeoikeus vastaa jossain määrin yksilön järjestelmään uhraamien panosten raha-arvoa [todellista tietoa yksilöllisten panosten raha-arvosta ei ole, mutta oletus on intuitiivisesti hyvin perusteltu], voidaan sanoa, että yksilön panokset on sovitettu vastamaan kutakuinkin riskin odotusarvoa *staatitaisesti* eli kuukausieläkkeen tasolla mitattuna. Yksilön vakuutusmaksu eli ansioeläkeoikeuden hankintaan uhrattu ansiotyö on sitä suurempi, mitä suuremman kuukausieläkkeen ihminen odottaa saavansa.)

6. Vakuutuksenottajan kannalta vakuutus on keino, jolla sattumanvarainen, ehkä ylivoimainenkin tappio muunnetaan tasaiseksi kustannukseksi eli vakuutusmaksuksi.

7. Jos riskin toteutumisen *todennäköisyys* on riittävällä tarkkuudella *ennustettavissa*, edellytykset vakuutusmaksujen ennakolta määräämiseen ovat olemassa. Tällöin vakuutus voi tulla kyseeseen.

8. Vakuutuskelpoisuus edellyttää myös, että vahingon riski on sellainen, että se on *edunsaajasta riippumaton*.

9. Ajallinen stabiliteetti on vakuutuskelpoisuu-

den tunnusmerkki. Jos riski voi ajan mukana muuttua hyvin paljon, edellytyksiä vakuutusmaksun laskemiselle ei yleensä ole.

10. Riskin tai ainakin suurvahingon harvinaisuus on käytännössä myös yksi vakuutuskelpoisuuden edellytys (Pentikäinen & Rantala 1995, 70–80).

Lakisääteinen vanhuudenturva ja erityisesti lakisääteinen vanhuuseläkevakuutus ovat yksilön näkökulmasta monissa suhteissa *käänteisiä* puhtaalle vakuutukselle.

1) Vakuutuksen kohteella eli vakuutetulla yksilöllä⁷ on kykyä ja halua vaikuttaa vakuutettavaan riskiin, esim. halu elää. Ihmisellä on kannuste veyntää vanhuuseläkkeen nautintajakson pituutta eli kohtaamansa ”vahingon” raha-arvoa ja aiheuttaa näin lisäkuluja vakuutuksen antaneelle tasajärjestelmälle, kuten lakisääteiselle eläkejärjestelmälle, julkiselle vanhustenhuollollemme, sairauden- ja terveydenhuollollemme jne. Rationaalisen yhteisön intressinä ei kuitenkaan voi olla se, että eliniän piteneminen tapahtuisi kokonaan tuotannollisen toiminnan ulkopuolella vanhuuseläkejaksoja pidentämällä, kuten on Suomessa tapahtunut viime vuosikymmeninä. (Hytty 1998.) Kehitys vaarantaa järjestelmän rahoituksen ja mahdollisesti sen kannatuksen eli legitimitetin, kun häviäjille alkaa selventyä pelin henki ja heidän kokemansa tappion arvo, jotka eivät kokonaan määräydy sattumalta.

2) Ihmisten pyrkimys elää pitkään ja hyvin voi johtaa epäreiluun eli Pareto-tehottomaan hyötymiseen epäonnisten, nuorempana kuolevien ihmisten kustannuksella. Pitkään lakisääteisiä vanhuuseläkkeitä ja julkisia vanhustenhuollon palveluja nauttineen ihmisen voiton dynaaminen arvo ja lyhyen vanhuuden turvan nauttineiden tappioiden dynaaminen arvo sekä niistä laskettu dynaaminen korvaussuhde ovat osittain ihmisten sopimilla koherenssiteoreettisilla pelisäännöillä luotuja tosiasioita. (Ks. Karjalainen 2003a.) Tämän takia lakisääteisen vanhuudenturvan rakennetta on perusteltua arvioida kokonaisuutena ja löytää lakisääteiseen vanhuuseläkejärjestelmään sekä julkisen vanhustenhuollon järjestelmään sovitettu perusteltu korvaussuhde. Kyse on siis siitä, miten mitataan ja mitoitetaan eli määritellään

⁷Suomessa ei tässä voi puhua vakuutuksen ottajasta, joka on siis työnantaja, mutta vakuutuksen kohde on työntekijä tai tarkemmin ottaen tämän ansiotyökyky.

yksilön omavastuu ja ns. yhteisvastuu *dynaamisina korvaussubteina* molemmissa järjestelmissä. Käsitteitä ei ole mieltä määritellä eikä mittaista mielekästä tehdä toisistaan ja muusta vanhuudenturvasta riippumattomasti, koska järjestelmillä on alussa mainitun kokonaiskäsitteen takia kansalliseen etuun nojautuva kohtalonyhteys toisiinsa. (Karjalainen 2003a.)⁸ Voidaan sanoa, että julkisessa vanhustenhuollossa vastuiden jako tapahtuu lakisääteisen vanhuuseläkejärjestelmän muodostaman pääjaon rajoissa, ikään kuin sen sisässä.

Useimmat ihmiset pääsevät, eivät joudu tai tule siirretyiksi vanhuuseläkkeelle. Tämä muutos on samanlainen likipitään kaikkialla kehittyneissä maissa. (Ks. esim. Esping-Andersen 2002; Myles 2002.) Kyse ei ole harvinaisesta vakuutustapahtumasta, pikemminkin pääsäännöstä ihmisen elämänkulussa. Vanhuuseläkejakson pituudet vaihtelevat. Julkisista vanhustenhuollon palveluista nauttivat yleensä noin 80-vuotiaat ihmiset, jotka ovat olleet eläkkeellä jo noin 15–20 vuotta. Tähän joukkoon yltäminen on harvinainen tapahtuma. On siis perusteita ajatella, että sosiaalivakuutukseen yleisessä alan kielenkäytössä luettava vanhuuseläke on huonommin vakuutuskelpoinen tapahtuma kuin verorahoitteisesti ja ns. tarveharkintaisesti nyt järjestetty julkinen vanhustenhuolto. Jälkimmäistä ei kuitenkaan lueta Suomen käsitteistössä vakuutusjärjestelmäksi, vaan osaksi epämääräistä sosiaalihuoltoamme. (Ks. esim. Pentikäinen & Rantala 1995.)

3) Pitkäikäisyyden vahinko ei kohtaa ihmisiä sattumanvaraisesti. Naisten keskimääräinen elinikä on Suomessa selvästi miehiä pitempi ja ylempillä sosiaaliryhmillä pitempi kuin alemmillä (Martelin 1994; Martikainen 1995). Julkisen vanhustenhuollon palvelujen nauttijoista naisia on selvä enemmistö (Vaarama & al. 2002). Vakuutusteorian nojalla vakuutusmaksun tulisi vastata yksilön *todennäköisesti* nauttiman kokonaiseläkkeen odotusarvoa, siis sen *dynaamisesti* lasketun eläkkeen kokonaisarvoa, joka lasketaan *yli* koko yksilön eläkeuran ensimmäisestä vanhuuseläkepäivästä viimeiseen. Yksilön aktuaalisesti kohtaaman ”vahingon” todellinen, vakuu-

tuksen kompensoima vahingonkorvaus on yksilön nauttiman vanhuuseläkkeen dynaaminen kokonaisarvo, ei staattinen kuukausieläkkeen arvo. Mahdollisimman totuudenkaltaisessa laskelmassa vakuutusmaksu tulisi siis määrätä yksilön todennäköisesti nauttiman dynaamisen kokonaiseläkkeen *odotusarvon* mukaan. Yksityinen yritys joutuisi toimimaan näin, koska se ei voisi pakottaa huono-onnisia lyhyen elinajan odotteen omaavia hyväksymään hyväonnisia suosivaa järjestelyä.

4) Nykykäytännössämme vanhuuseläkevakuutusmaksu maksetaan vakuutetun yksilön näkökulmasta katsottuna kokonaan *etukäteen* ennen vanhuuseläkkeen nautinnan alkua. Vakuutusmaksuissa voitaisiin kuitenkin soveltaa myös kolmea maksun aikamuotoa eli etukäteismaksua, vanhuuseläkkeen nautinnan aikaista maksua sekä jälkikäteismaksua. Näin maksurasite voitaisiin jaksottaa pitemmälle aikavälille yksilön eläessä ja ehkä periä jotain maksua vielä yksilön kuoltuakin. Tämän suuntaisesti tapahtuu jo Suomen julkisessa vanhustenhuollossa, jossa sovelletaan palvelujen käytön aikaista asiakasmaksua verorahoitusta täydentämään. Saksan hoitovakuutuksessa on myös käytön aikainen maksu sekä verorahoituksen verrattavissa oleva ns. hoitovakuutusmaksu. Se on eräänlainen korvamerkitty vero, jota voi verrata Suomen kansaneläkevakuutusmaksuun. (Häkkinen 1996 & 2000; Rothgang 1995 & 2000.) Vanhuuseläkevakuutuksen ja julkisen vanhustenhuollon vakuutusehdot (pääosin verorahoitteista julkista vanhustenhuoltoon on syytä pitää eräänlaisena verorahoitteisena vakuutusjärjestelmänä) eivät ole kaikille vakuutuksenottajille avoimia ja riittävän selviä. Lakisääteisen vanhuudenturvamme kokonaisjärjestelmä on nyt hyvin monimutkainen ja julkisen vanhustenhuollomme tuen perusteet ovat hyvin epäselviä. (Ks. esim. Sosiaali- ja terveydenhuollon ..., 1993; Kotona annettavien ..., 1997; Perusteet ..., 1999; Hoitovakuutustyöryhmän ..., 2001.) Monimutkaisuus ei välttämättä johdu vakuutettavien asioiden ja riskien monimutkaisuudesta ”sinänsä”, vaan kertonee siitä, että vanhuudenturvaamme yhdistävä ja erittelevä kokonaiskäsite on jäänyt selventämättä.

Päätelmiä ja pohdintaa

Ihmiset sopivat monet tosiasiat, kuten kielelliset käsitteet, koherenssiteoreettisina b-totuuksina alaltaan sellaisiksi kuin yhdessä päätetään. Näi-

⁸Lakisääteisessä vanhuudenturvassa tehtävä oma- ja yhteisvastuun jako on puolestaan osa laajempaa koko yhteiskuntaa koskevaa vastaavaa vastuunjakoa. Laventamalla tarkastelukulmaa törmäämme kuitenkin äkkiä Kantin antinomioihin.

den b-totuuksien alat voivat siis vaihdella kulloistenkin sopimusten mukaan ja muuttua kielen ja tilanteiden ”elässä” Wittgensteinin kielipelin mukaisesti. Vakuutus- ja verorahoitteisten sosiaalisten tukijärjestelmien alat, samoin kuin tarveharkintaisten tukijärjestelmien, subjektiivisiin tai aitoihin oikeuksiin nojautuvien tukijärjestelmien alat ovat usein koherenssiteoreettisiin sopimuksiin nojautuvia b-totuuksia. Nämä b-totuuksien alat ovat usein joustavia ja tämän takia epäselviä. Esim. Saksan hoitovakuutus tuskin olisi täyttänyt Suomessa vakuutusjärjestelmän tunnusmerkkejä. Se on Suomen näkökulmasta lähempänä verorahoitteista järjestelmää. (Ks. esim. Häkinen 1996 & 2000.)

Kuitenkin myös lakisääteinen vanhuuseläkevakuumme on monissa suhteissa lähes käänteinen puhtaalle vahinkovakuutukselle. Riskin eli vahingon kohtaaminen on vakuutetun näkökulmasta positiivinen asia. Elinvoimaisimmat yksilöt kykenevät ja haluavat maksimoida toteutuneen vahingon, eivätkä näemmä pyri sen minimoimiseen. Näin heidän pitkistä vanhuuseläkkeen nautintajaksoistaan aiheutuvista kuluista pelisääntöjen määrittelemä osa siirtyy tosiasiaa – tämä on pelisääntöihin ehdollistettu välttämätön totuus – elinvoimattomien, nuorempina kuolevien huono-osaisempien yksilöiden maksettaviksi. Eläkevakuutusmaksuja alentavien bonusten maksaminen niille, jotka omalla käytöksellään minimoivat vanhuuseläkevakuutuksessa ”vahingon” todennäköisyyden ja vahingon suuruuden (eläisivät rahasta lyhyemmän elämän), saa absurdin merkityksen, päinvastoin kuin esim. liikennevakuutuksessa.⁹

Lakisääteinen vanhuuseläkejärjestelmämme täyttää siis huonosti kielessämme vakiintuneen (vahinko)vakuutuksen käsitteen tunnusmerkit. Asia ei parane niin, että korvaisimme ”vakuutus”-termin ”sosiaalivakuutus”-termillä. (Ks. esim. Pentikäinen & Rantala 1995, 70–80.) Nimenmuunnoksilla ei helposti pääse lähemmäksi realistisia a-totuuksia. Nimi on perimmältään vain nimi, joskaan se (kieli) ei ole täysin riippumaton ontologisesta a-todellisuudesta sosiaalisissa ilmiöissä, mutta objektiivisuuteen nojautuvana

⁹Eläkevakuutuksessa bonusta maksettaisiin siis sille, joka esim. suostuisi poistumaan vakuutuksen piiristä määräajan jälkeen, esim. täytettyään vaikkapa 75 vuotta, minkä jälkeen lakisääteinen eläke lakkaisi ja ihmisen eläisi täysin omilla varoillaan tai kerjäten.

pyrkimyksenä näin pitäisi olla.¹⁰ Reaalisessa korrespondenssiteoriaan nojautuvassa luonnontieteellisessä todellisuudessa (esim. Popperin maailmassa 1) nimen kohde eli se a-totuuden ala, johon nimellä viitataan, on tietenkin täysin riippumaton kielestä. (Gravitaatiovoima on mikä on nimestään riippumatta.) Sanan ja nimen – laajemmin ottaen symbolisen kielen, mukaan lukien matematiikka – valta ei yllä välttämättömiin a-totuuksiin saakka luonnon ilmiöissä eikä sen pitäisi yltää sosiaalisissakaan ilmiöissä a-totuuksiin.

Kun etsimme ”valoa” Suomen lakisääteisen vanhuudenturvan yksiä elementtejä yhteen nivovaan sekä toisia elementtejä erittelevään kokonaiskäsitteeseen – oli se sitten kansallinen sosiaaliturva tai jokin muu –, on syytä tinkiä nominalismista realismiin uskomisen hyväksi (ks. esim. Niiniluoto 2002). Tosiasioille annettavan nimen tai nimien ei tule antaa sumentaa objektiivista ja totuudenkaltaista korrespondenssiteoriaan nojautuvaa reaalikuvaa tosiasioista, reaalikuvaa jonka voimme hahmottaa a-totuuselementtien avulla.

On mahdollista osoittaa tätä artikkeliani perinpohjaisemmin – eli totuudenkaltaisemmin, ikään kuin vakuuttavammin –, että nykyisessä lakisääteisessä vanhuudenturvassamme on todellakin varsin vähän vahinkovakuutuksen piirteitä. Ja jos kutsuisimme järjestelmämme vanhuuseläkevakuutusosaa yhdeksi ”omaksi” asiakseen tai mallikseen, vaikkapa sosiaalivakuutusosaksi kokonaisturvaa, ja julkisen vanhustenhuollon sekä sairauden- ja terveydenhuollon osaa toiseksi ”omaksi” asiakseen ja mallikseen, esim. tarveharkintaiseksi verorahoitusosaksi kokonaisturvaa, ratkaisu olisi tavoittelemani kokonaiskäsitteen näennäistä nominalistista pilkkomista osiin, hajota ja hallitse -politiikkaa. Kansallisen ja yksilöiden edun näkökulmasta ei ole rationaalista, että näennäisesti erilaisiksi nimettyjä kokonaiskäsitteen järjestelmäosia piilotetaan epäselvien nimiensä alle eroon toisistaan, ikään kuin nominalistisen epistemolo-

¹⁰Esim. kun annamme sosiaaliselle tukijärjestelmälle nimen vakuutus, luomme sellaisen mielikuvan eli odotuksen ihmisille eli vakuutetuille, että ihmiset saavat vakuutuksen riskin kohdattuaan vakuutuskorvauksen. Jos taas kutsumme järjestelmää yksilölliseen tarveharkintaan nojautuvaksi, kuten julkista vanhustenhuoltoamme joskus kutsutaan, ihmiset alistetaan ikään kuin tarveharkitsijan armollisen harkinnan alaisiksi. Tällöin pelkkä riskien tunnusmerkkien täytyminen ei vielä riitä korvaukseen.

gisen maton alle muka toisiinsa vaikuttamattomiksi kokonaisuuden osiksi. Tämä ei vastaa todellisuutta sen paremmin ontologisten a-totuuk-sien kuin epistemologisten b-totuuksienkaan ta-solla. (Ks. esim. Karjalainen 2003a.)

Vakuutusteoriassa ei ilmeisesti osata vetää luon- tevaa rajaa verorahoitteen ja ei-verorahoitteen vakuutusturvan välille. *Ei ehkä ole syytäkään.* Käy- tännössä raja nyt ”liukuu”. Raja ikään kuin sovi- taan tai sovitetaan kuhunkin tilanteeseen tai pai- kalliseen käsittekkulttuuriin eli arki- ja tai ammat- tikieleen sopivaksi. Esim. Tanskan lakisäätteisestä sosiaaliturvasta tietääkseni lähes kaikki rahoite- taan veroista. Luulen, ettei tanskalaisten van- huuseläkeläisten elämä ja olo ole tämän semant- tisen tosiasian takia kovinkaan erilainen – ei ai- nakaan huonompi – kuin suomalaisilla eläke- läisillä, joiden vanhuudenturvasta valtaosa rahoit- tetaan ns. pakollisista sosiaalivakuutusmaksuista eikä veroista.

Todellisuudessa turvajärjestelmiä yhdistävät ja erottavat piirteet on syytä määrätä sen mukaan, millaisia ovat turvajärjestelmän *alat reaalisessa kor- respondenssiteorian mukaisessa a-todellisuudessa*, joka on siis mahdollisimman riippumaton ihmisistä sekä ihmisten eri asioille koherenssiteorian no- jalla antamista nimistä, nominalistisen sananval- lan ja manipuloinnin ulottumattomissa.

Periaatteessa on mahdollista selvittää varsin sel- västi tai epäselvästi seuraavat seikat: Miten ja keil- tä ihmisiltä minkinsuuruiset panokset vanhuu- denturvaan kootaan? Missä maantieteellisessä ja hallinnollisessa paikassa panosten (olivatpa ne siten veroja tai sosiaalivakuutusmaksuja) uhraajat uhrauksensa (esim. ansiotyötään) tekevät ja asuvat sekä miten ja keille ja missä paikassa ja ajassa tuo- tokset kohdistetaan? Tässä nimestään riippumat- tomassa reaalitodellisuudessa voidaan määrittellä kunkin järjestelmän ala, jota kutsun järjestelmän (peli)kentäksi. Kentän määrittelyä varten olen ke- hittänyt *ajasta*, sosiaalisista *toimijoista*, *paikasta* ja *hyödykkeestä* muodostuvan atph-avaruuden käsitteen. (Karjalainen 2003a.) On toinen asia, miten viisasta kenenkin kannalta on ”avata” nykyjärjestelmäämme entistä (läpi)näkyvämmäksi eli selvittää korrespondenssiteoriaan nojautuvia vankkoja a-totuuksia b-totuuksiin nojautuvia ko- herenssiteoreettisia sopimuksia täydentämään, korvata sumeita luuloja objektiivisella tiedolla.

Yleisesti ottaen verorahoitteisessa järjestelmässä yksilöllisillä panoksilla on ”löyhempi” yhteys yksilöllisiin tuotoksiin, mutta tuskinpa se on välttä-

mätöntä. Nyt veropanosten ja niillä rahoitettujen tuotosten kohdentumisesta eli varain allokoinnis- ta voidaan periaatteessa päättää varsin vapaasti esim. poliittisessa päätöksenteossa eduskunnas- samme ja kunnanvaltuustoissamme. Teoriassa voitaisiin vaikka joka vuosi valtion, kuntien ja kir- kon budjeteista päätettäessä tehdä uusi jako. Käy- tännössä jo aikaisemmin sovitut velvoitteet sitovat määrärahoista suuren osan, jolloin jokavuotinen uusi jako on mahdotonta. Sosiaalinen tulevaisuus on todennäköisyysfunktion kahlitsemana men- neisyyden ”määräysvallan” alainen. Näin on erityisesti vakuutus pohjaisissa järjestelmissä, joissa panokset ovat korvamerkityt eli etukäteen sidotut vakuutuksen tarkoittaman riskin kuluihin vakuu- tuksen alalla atph-avaruuden kentällä. Erot esim. julkisen vanhustenhuollon ja lakisäateisen van- huuseläketurvan kehityksessä olivat suuret 1990- luvulla. Edellisen tarjonta joustavasti supistui, jäl- kimmäisen ei. (Karjalainen 2003a; Vaarama & al. 2002.)

Hyvin toimivassa sosiaaliturvassa on järjestel- mien atph-avaruuden kentissä, kuten hyötyjen ja haittojen kohdentumisessa, joitakin yhteisiä ele- menttejä, esimerkiksi pyrkimys kansalliseen tai muuhun alueelliseen yhtenäisyyteen. Tässä voi il- mentyä myös aitoa solidaarisuutta eli altruismia ja läheisyysperiaatetta. Tietoteoreettisesti järjestel- män yhteisiä tietoelementtejä ovat loogisesti pe- rustellut välttämättömät a-totuudet, joiden muo- dostaman ”luurankohahmon” varaan voidaan rakentaa kansallisesti tai muun alueen suhteen yh- tenäinen sosiaaliturvajärjestelmä. Niiden avulla voimme myös osoittaa eli mitata, mikä järjestelmä on aidosti solidaarinen ja mikä on vain sitä olevi- naan. Luurankohahmoa täydentävät järjestelmä- kohtaisesti vaihtelevat kokonaiskäsitteen erotta- vat elementit, joita Leibniz kutsui ehdollisiksi eli kontingenteiksi totuuksiksi. Välttämättömien to- tuuksien erittely ei-välttämättömistä on tärkeä avain lakisäateistä vanhuudenturvaa kuvaavan ko- konaiskäsitteen selventämisessä.

On tärkeätä, että voimme Suomessa puhua rei- lusta ja kansallisesti Pareto-tehokkaasta vakuutus- pohjaisesta turvajärjestelmästä. Nykyjärjestel- mämme ei mielestäni ole kaikissa suhteissa sellai- nen, mutta se on mahdollista *säätää* sellaiseksi. Säädessä tarvitsemme erityisesti teoreettista jär- keä ja mieltä eli mallintamisen kykyä. (Ks. esim. Niiniluoto 2002 & 2003.) Hyvien mallien avul- la kykenemme luomaan järjestelmälle hyvät ja sel- vät pelisäännöt sekä sellaisen seuranta- ja ennus-

tejärjestelmän, joka poimii mahdollisimman relevantit tiedot menneisyydestä. Seurantajärjestelmän on syytä kuvata tosiasiat niin, kuin ne todella realismin ja korrespondenssiteoriaan nojautuvasti ovat sattuneet. Erityisesti a-totuuksiin nojautuvien seurantatietojen avulla voimme mahdollisimman luotettavasti ennustaa järjestelmän tulevaisuutta varjostavan riskin eli epävarmuuden astetta ja luonnetta. Siihen tarvitaan vakuutusmatemaattisia välineitä, jotka nojautuvat terveellä ja vilpittömällä talonpoikaisjärjellä ymmärrettävään teoriaan ja sosiaaliturvan malliin.

Uskon, että on vielä paljon pois pyyhittävää sekä omissa silmissämme että vanhuudenturvajär-

jestelmiemme ilmiäisissä, jotta näkisimme riittävän totuudenkaltaisesti vankan ja ”alastoman” a-totuuden eli sen muuttumattoman sosiaalisen ”aurion”, jonka olemassaolo on välttämätön a-todellisuutta täydentävälle b-todellisuudelle eli elämän alati muuttuville valoille ja varjoille. Ilman tätä fundamentaalista dualismia ei olisi ihmiselämä elämän ja kuoleman arvoista. Ja koska yksilön elämä päättyy varmasti kuolemaan, emme tarvitse vakuutusta siltä varalta, että kuolemme, vaan pikemminkin siltä varalta, että voisimme elää oman elämämme. Voi olla vielä tarpeen selvittää sitä, onko ihmiselämä vakuutuskelpoinen riski.

TIIVISTELMÄ

Timo Karjalainen: Onko lakisäätäinen vanhuudenturvamme vakuutus?

Tarkasteluni pyrkii nojautumaan vahvoihin a-totuuksiin. Ne ovat realismin ja korrespondenssiteorian mukaisia, ihmisten vaikutusvallan ulkopuolisia, välttämättömiä tai lähes välttämättömiä totuuksia. Koherenssiteoreettiset, ihmisten vaikutusvallan piirissä olevat sovitut eli suhteelliset b-totuudet täydentävät a-totuus. Totuustyypin dikotomisointi selvittää 1) vakuutuksen avainkäsitteitä, joita ovat riski, vahinko ja vahingonkorvaus, 2) riskintasauksessa varojen uudelleen jakoon liittyvää tiedon epätäydellisyyttä, jonka jaan kaikkea sosiaalista tietoa koskevaan välttämättömään epätarkkuuteen ja tulevaisuustiedon epävarmuuteen, sekä 3) varojen jaon avoimuuden eli (läpi)näkyvyyden tarvetta. Sosiaalisista a-totuuksista tärkein on ajan manipuloimattomuus, joka ilmentyy mm. ajan kulun ehdottomana ”yksisuuntaisuutena”. Ajan ehdottomuus ”osoittaa”, että lakisäätäinen vanhuudenturva

on teoreettisena vakuutuskäsitteenä hyvin epäselvä, miltei käänneinen tavalliselle vahinkovakuutukselle. Mm. tämän takia turva sisältää ongelmallisia kannusteita, jotka altistavat järjestelmän panosten (rahoituksen) sekä tuotosten kohdistamisongelmille. Näiden takia Suomessa ja monissa Euroopan maissa muutetaan asteittain vanhuudenturvan perusteita. Lakisäätisessä vanhuudenturvassa ero vero- ja vakuutusrahoituksen välillä voi olla perimmältään semanttinen. Tämäkin perustelee tarvetta kehittää lakisäätisestä vanhuudenturvaa oikein kuvaavaa kokonaiskäsitettä ja malliteoriaa, joka nojautuu korrespondenssiteoreettisiin a-totuuksiin. Niiden avulla voimme kehittää tietoisiiin tavoitettiin, esim. kansalaisten etuihin tai kansalliseen etuun, nojautuvaa lakisäätisestä vanhuudenturvaa. Tällöin voimme kohdistaa turvan panokset ja tuotokset rationaalisen sääntelyn avulla hyödyllisesti ja reilusti turvan todella ansainneille ja sitä todella tarvitseville ihmisille eli rakentaa näille ihmisille hyvää sosiaaliturvaa.

KIRJALLISUUS

- EINSTEIN, A.: *Relativity, The Special and General Theory*. London: Routledge, 1996
- ESPING-ANDERSEN, G.: *Towards the Good Society, Once Again*. In: Esping-Andersen, G. & Hemerijck, A. & Myles, J.: *Why We Need a New Welfare State*. Oxford: Oxford University Press, 2002
- FRIEDMAN, M.: *The methodology of positive economics*. In: Hausman, D. M.: *The Philosophy of Economics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984
- HEIDEGGER, M.: *Oleminen ja aika*. Tampere: Vastapaino, 2000
- HELNE, T.: *Vakuutus vaikeuksissa?* *Janus* 9 (2001): 2
- HELNE, T.: *Syrjäytymisen yhteiskunta*. Tutkimuksia 123. Helsinki: Stakes, 2002
- HOITOVAKUUTUSTYÖRYHMÄN MUISTIO. Helsinki: So-

- siaali- ja terveysministeriö, 2001
- HYTTI, H.: *Varhainen eläkkeelle siirtyminen – Suomen malli*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 32. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 1998
- HÄKKINEN, H.: *Sosiaaliturva ja vanhuspalvelut Saksassa*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto ja Kuopion yliopisto, 1996
- HÄKKINEN, H.: *Hoitovakuutus Saksassa*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto, 2000
- KANT, I.: *Prolegomenia*. Helsinki: Yliopistopaino, 1997
- KARJALAINEN, T.: *Suomalainen vanhuusturvan sisäisistä suhteista*. *Yhteiskuntapolitiikka* 68 (2003): 2, 152–160. 2003a
- KARJALAINEN, T.: *Suomen vanhuusturva tarvitsee kritiikin kritiikin kritiikkiä*. *Yhteiskuntapolitiikka* 68 (2003): 3, 306–307. 2002b
- KOTONA ANNETTAVIEN PALVELUJEN MAKSUJA SELVITTÄ-

- NEEN TYÖRYHMÄN MUISTIO. Sosiaali- ja terveysministeriö 1997
- LANDTMAN, G.: Kant. Porvoo: WSOY, 1922
- MARTELIN, T.: Differential Mortality at Older Ages. Sociodemographic Mortality Differences among the Finnish Elderly. Helsinki: Yliopistopaino, 1994
- MARTIKAINEN, P. & VALKONEN, T.: Lama ja ennenaikainen kuolleisuus. Helsinki 1995
- MYLES, J.: A New Social Contract for the Elderly. In: Esping-Andersen, G. & Hemerijck, A. & Myles, J.: Why We Need a New Welfare State. Oxford: Oxford University Press, 2002
- MYRDAL, G.: Implicit values in economics. In: Hausman, D. M.: The Philosophy of Economics. Cambridge, Cambridge University Press, 1984
- NIINILUOTO, I.: Critical Scientific Realism. New York: Oxford University Press, 2002
- NIINILUOTO, I.: Totuuden rakastaminen. Tieteenfilosofisia esseitä. Helsinki: Otava, 2003
- PENTIKÄINEN, T.: Muisteluja ja kommentteja työeläkejärjestelmästä. Teoksessa: Varoma, P.: Eläkepolitiikka 2000-luvulle. Juva: WSOY, 1997
- PENTIKÄINEN, T. & RANTALA, J.: Vakuutusoppi. Jyväskylä 1995
- PERUSTEET AVO- JA LAITOSHOIDON MÄÄRITTELEMISEKSI. Sosiaali- ja terveysministeriön määräyskokoelma 1999: 81. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 1999
- POPPER, K. R.: Arvauksia ja kumoamisia. Tampere 1995
- POPPER, K. R.: Avoin yhteiskunta ja sen viholliset. Keuruu: Otava, 2000
- RAWLS, J.: Oikeudenmukaisuusteoria. Helsinki: WSOY, 1988
- ROTHGANG, H. (ED.): Providing Long-Term Care for the Elderly in Germany. Projections on Public Long-Term Insurance Financing. Living arrangements and households – methods and results of demographic projections. Wiesbaden 1995
- ROTHGANG, H.: Saksan hoitovakuutus. Luento Suomen Kuntaliiton seminaarissa Helsingissä 11.4. 2000
- SANDELIN, J.: Suomen vanhuusturva – kritiikin kriittikki. Yhteiskuntapolitiikka 68 (2003): 3, 304–306
- SCHERMAN, K. G.: The Swedish pension reform. Issues in social protection. Discussion paper 7. ILO 1999. <http://www.ilo.org/public/english/protection/soc-fas/publ/discus/swedish.pdf>
- SCRUTON, R. (ed.): Kant. German Philosophers. Oxford 1997
- SOSIAALI- JA TERVEYDENHUOLLON MAKSUPOLITIikka-TOIMIKUNNAN MIETINTÖ. Sosiaali- ja terveysministeriö 1993
- STIGLITZ, J. E.: Economics of the Public Sector. New York: W. W. Norton & Company, 2000
- TUOMI, I.: Data Is More Than Knowledge: Implications of the Reversed Knowledge Hierarchy for Knowledge Management and Organizational Memory. Journal of Management Information Systems 16 (Winter 1999–2000): 3, 103–117
- TUREZKY, P.: Time. London: Routledge, 1998
- UUSITALO, H.: Sukupolvien välinen oikeudenmukainen tulonjako ja eläkepolitiikka. Yhteiskuntapolitiikka 67 (2002): 1, 38–43
- VAARAMA, M. & VOUTILAINEN, P. & KAUPPINEN, S.: Ikääntyneiden palvelut. Teoksessa: Heikkilä, M. & Parpo, A. (toim.): Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsaus. Raportteja 268. Saarijärvi: Stakes, 2002
- YLÄ-LIEDENPOHJA, J.: Taloustiede tänään. Helsinki: Liljet Oy, 1995
- ØVERBYE, E.: Risk and welfare. Examining stability and change in "welfare" policies. NOVA – Norwegian Social Research Rapport 5/1998. Oslo 1998.